

HİMAYE

(الحماية)

Câhiliye devrinde
ve İslâm'ın ilk dönemlerinde
Araplar arasında
yaygın olan bir müessesese.

Sözlükte "korumak, zarar verecek şeylere engel olmak" anlamına gelen **hima-**ye kelimesi terim olarak kişi, aile, aşiret ve kabilelerin herhangi bir saldırıya karşı birbirlerini korumasını ifade eder. Araplar çevresindekileri himaye eden kimseye "hâmi'l-humeyyâ" derlerdi. Himaye yerine zaman zaman **civâr** (komşuluk) ve **hafâre** (ahid, söz verme, antlaşma, para karşılığında koruma) kelimeleri de kullanılmıştır. **Tehaffûr** ise bir kimseden himaye edilmesini istemektir. Himaye eden kişiye de **hafîr** (**hafîrû'l-kavm**) denilir. İslâm ülkesine girmek veya İslâm ordusuna teslim olmak isteyen yabancı bir kimseye verilen can ve mal güvenliğini ifade eden **eman** ve **ahid** kelimeleri de buna yakın anlamlarda kullanılmıştır (bk. AHİDNÂME; EMAN). Belli bir süreyle sınırlı olan bu himayeden başka gayri müslimler cizye ödeyerek vatandaş sıfatıyla İslâm toplumunda yaşayabilir, gayri müslim bir bölge veya ülke halkı da bu statüden faydalanarak İslâm devletinin himayesine girebilirdi. Bu uygulama **zîmmet** kelimesiyle ifade edilir, bu statüden faydalanan kimselelere **zîmmî** denirdi (bk. ZİMMÎ).

Merkezî bir otoritenin bulunmadığı Câhiliye dönemi Arabistan'ında kabileler arasında karşılıklı bir güvensizlik vardı. Özellikle ticarî ilişkilerde ve panayirlarda malların ve kervancıların korunması büyük önem taşıyordu. Araplar'ın hayatı bir bakıma bu ticarî ilişkilerin sürmesine bağlı olduğundan himaye müessesesine çok önem verilmiştir. Çeşitli şehirlerde kurulan panayirlara katılmak isteyen tâcirler, yolları üzerindeki kabilelerin reis veya eşrafından birinin himayesine girip "haku'l-mürû" denilen belli bir ücret ödedikten sonra o kabilelerin topraklarından geçebilirlerdi (Cevâd Ali, V, 629). Himaye isteyen kişiyle hâminin şeref ve asalet açısından birbirine denk olmasına dikkat edilirdi. Bir kabile reisinin kervanını, top- raklarından geçeceği veya gideceği kabilenin reisi yahut eşrafından biri korurdu. Böyle bir ticaret kervanını korumakla sağlanacak menfaat rekabete sebep olabilmekteydi. Meselâ 585 yılında Hîre Hü-

kümdarı Nu'mân b. Münzir'in Ukâz panayirına gönderdiği kervanın himayesi konusunda çıkan ihtilâf ve arkasından gelişen olaylar "yevmü'n-Nahle" ile sonuçlanmıştı (Saîd el-Efgânî, s. 165-167). Mekkeki tâcirler, güney ve kuzey ticaret yolları üzerindeki kabilelerle kervanların himayesi konusunda antlaşmalar yapmışlardı. Kervanların dışında münferit yabancı kişilerin geçişinde de güvenlik için eman şarttı (Cevâd Ali, V, 628-630).

Araplar kabilenin gücünü, şerefini ve nüfuzunu göstermesi bakımından kendilerine sığınanları himaye etmekle övünürlerdi. Böyle bir misafirin korunması ailenin şerefini gösterirdi. Câhiliye şairinde bunun en eski örneklerini görmek mümkündür. Amr b. Kûlsûm muallakasında, sıkıntıya düşenleri himaye eden birçok kabile reisini savaşlarda yendiklerini söyleyerek kabilesinin büyüklüğünü anlatmak ister. Aynı şair atalarından Zebürre'nin vârisi olduklarını, onun şerefiyle himaye edildiklerini, ırz ve namusu korumada kendilerinden daha güçlü, ahidine daha sadık kimsenin bulunmadığını belirttikten övünür.

Câhiliye döneminde bazan bir veya birkaç kabilenin ileri gelenleri toplanıp mazlumu himaye konusunda zalimlere karşı antlaşma yaparlardı. Meselâ Mekke'de zulme mâruz kalan kimselerin haklarının alınmasına kadar zalimlerle mücadele konusunda yemin edilmişti. Bi'setten önce Hz. Muhammed'in de içinde bulunduğu Hilfû'l-fudûl bunun en güzel örneğidir (bk. HILFÜ'L-FUDÛL). Hz. Peygamber'in, amcası Ebû Tâlib'in vefatına kadar onun himayesinde bulunması ve hicretten önceki Tâif yolculuğundan dönüşünde Mekke'ye girebilmek için akrabası Mut'im b. Adî'nin himayesine sığınması (İbn Hişâm, II, 381) bu geleneğin bi'setten sonraki ilk örnekleridir. Aynı şekilde Habeşistan'a göç etmek isteyen Hz. Ebû Bekir, İbnü'd-Düğunne tarafından müşriklere karşı himaye edilmiştir. Gördüğü zulüm sebebiyle Mekke'den ayrılan Hz. Ebû Bekir, yolda karşılaştığı İbnü'd-Düğunne Mekke'ye girince Kureyş'in ileri gelenlerine Ebû Bekir'in faziletlerini anlatıp onu emanına aldığı söyledi; onlar da bazı şartlarla buna razı oldular. Bu himaye, Hz. Ebû Bekir'in evinin yanına özel bir mescid yapılarak açıkta namaz kılip Kur'an okumasına kadar sürdü. Eşrafının ve çocuklarının bundan etkilendiğini gören müşriklar İbnü'd-Düğunne'ye başvurarak Ebû Bekir'in

şartlara uymadığını belirttiler ve verdiği himayeyi geri almasını istediler. Bunu duyan Hz. Ebû Bekir ona himayesini iade ettiğini ve bundan böyle Allah'ın himayesine sığındığını bildirdi (Buhârî, "Menâkıbü'l-enşâr", 45).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "hfr", "hbl" md.leri; *Kâmus Tercümesi*, I, 51, 844; Buhârî, "İmân", 39, "Zekât", 9, "Fezâ'ilü'l-Medîne", 1, "Cizye", 9, 10; "Ferâ'iz", 21, "Büyüç", 2, "Menâkıbü'l-enşâr", 45, "İtişâm", 5, "Şalât", 4, "Edeb", 94; Müslim, "Müsâfirin", 82; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 381; İbn Sa'd, *eş-Tabakât*, I, 128-129; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, II, 41-42; Kırmânî, *el-Kevâkibü'd-derârî fi şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1401/1981, VII, 184; Aynî, *Umdetü'l-kârî*, Kahire 1392/1972, I, 233; XII, 237; *Tecrid Tercemesi*, V, 146-148; M. Ahmed Câdelmevlâ v.dğr., *Eyyâmü'l-'Arab fi'l-Câhiliyye*, Kahire 1361/1942, s. 326; Saîd el-Efgânî, *Esvâku'l-'Arab*, Dımaşk 1379/1960, s. 165-169; Muhammed Hamîdullah, *İslâm'da Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşçu), İstanbul 1963, s. 85-86, 90-100, 180, 210-211; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 628-630; Bilmen, *Kamus*, IV, 68-69; Ahmet Özel, *İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*, İstanbul 1984, s. 186-193; Mustafa Fayda, *Hz. Ömer Zamanında Gayri Müslimler*, İstanbul 1989, s. 110-164; Ahmet Önal, "Civâr", *DİA*, VIII, 34-35.

NEBİ BOZKURT

HİML

(bk. YÜK).

HİMMET

(الهمة)

Velilerde var olduğu kabul edilen
olağan üstü irade gücü.

Sözlükte "meyil, arzu, istek, azim" mânasına gelen **himmet** kelimesi (çoğulu **himem**), "Kendini veya başkasını kemale erdirmek için kalbin bütün ruhanî güçleriyle Cenâb-ı Hakk'a yönelmesidir" şeklinde tarif edilmiştir (*et-Ta'rifât*, "himmet" md.).

İlk sûfiler himmetin önemine dikkat çeker ve buna değer verilmesini isterlerdi. Ebû Bekir et-Tamestânî her şeyin esasının himmet olduğunu söylerdi (Hervî, *Tabakât*, s. 515; Sülemî, s. 388). Huldî, velâyet makamına ulaşmanın mücâhede ile değil himmetle mümkün olduğu kanaatindeydi (Attâr, s. 755). Himmeti irade ve niyet olarak anlayan Hakîm et-Tirmizî'ye göre himmeti din olanın bütün işleri ibadet, himmeti dünya olanın her ameli dünya olur. Ebû Bekir eş-Şiblî'ye göre himmet iradenin güçlü bir şeklidir. Ebû

Ali ed-Dekkâk'a göre irade kulan ibadet etmesini, himmet ise müşahede mertebesine ulaşmasını sağlar (a.g.e., s. 663, 665). Hakkın kuluna himmeti ölçüsünde ihsanda bulunduğu, sülûk ehlinin himmetleri ölçüsünde yüce derecelere ulaştıklarına inanan sûfiler etrafındakilere da-ima büyük himmete sahip olmalarını, yani gözlerini yükseltilere çevirmelerini, alelâde şeylere tenezzül etmemelerini öğütlemiştir. Herevî himmeti, gönlü fânî dünyanın verdiği sıkıntıdan korumak ve bâki olan âhireti arzulamaya yöneltmek; amel etmek, ancak amelle avunmayıp daha üstün şeyler istemek; amellerin neticesi olan değerli hallerle yetinmeyip daha yükseltilere göz dikmek şeklinde üçe ayırmıştır (Menâzil, s. 22). Himmet üzerinde değişik yorumlar yapan sûfî müellifler genellikle Herevî'nin bu tasnifine bağlı kalmışlardır.

Tasavvufta himmet genel olarak velînin teveccühü, tasarrufu ve olağan üstü işleri başarma gücü şeklinde anlaşılmıştır. Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye göre himmetin üç şekli vardır. Kalbin temenni ettiği şeye bütünüyle yönelmesi uyanış tarzındaki himmettir. Bu bir şeyi gönülden dileme, yürekte arzulamaya anlamına gelir. Müridin bir şeyi bütünüle samimiyetiyle dilemesi "irade himmeti" veya "cem' himmeti" adını alır. Bu anlamdaki himmetin etkisi altına alamayacağı hiçbir şey yoktur. Bu türlü himmete sahip olan bazı müridler şeyhlerini bile etkiler. İbnü'l-Arabî, insanın bütün iradesini belli bir nokta üzerinde yoğunlaştırması demek olan böyle bir himmetle Afrika'da Gurâbiyye adı verilen bir zümrenin diledikleri kişileri öldürdüklerini ileri sürer. Ona göre nefis cem'iyyet halinde olduğu zaman maddeye tesir eder. İbnü'l-Arabî, saf bir ilhamla arzuların bir noktada toplanmasına "hakikat himmeti" adını verir. Yeğâne istekleri Hak olan büyük şeyhlerin himmeti böyledir (el-Fütûhât, II, 693-694). Velîler, himmet denilen mânevî ve sırrî bir güçle misal âlemindeki mümkün varlıkları gerçek varlıklar haline getirebilirler; çünkü himmet kâmil insandaki ilâhî kudrettir (Fuşûş, s. 140, 202). Bu kudretle meydana gelen bu tür varlıklara "mahlûk-ı ârif" denir. İbnü'l-Arabî, ârifin mârifeti yükseldikçe himmetle tasarrufunun eksildiğini söyler. Çünkü vücûd-ı mutlakın ahadiyyetini müşahede eden ârif onun vücudundan başka bir şey göremez. Ârifin bu müşahedesini onun

Hak'tan gayriye teveccüh etmesine engel olur.

Abdülkerîm el-Cîlî'ye göre yeryüzündeki en değerli şey himmet olduğundan Hakk'a ancak onunla varılır. Himmet müridlerin mi'râci, ârifleri Hakk'a götüren buraktır. Bununla beraber sadece Hak'la ilgili olan himmet ne kadar yüce olursa olsun bir yerde perde sayılır (el-İnsânü'l-kâmil, II, 28-30).

Nesnelere, kişilere, ruhları etkileye ve yönlendiren, ilâhî rahmet ve yardımın gelmesine vesile olan himmet şeyh-mürîd ilişkisi bakımından büyük önem taşır. Hacı Bektâş-ı Velî'nin Yûnus Emre'ye buğday yerine himmet vermeyi teklif etmesini, bunu kabul etmeyen Yûnus'un sonradan pişman olmasını anlatan menkıbe himmetin tarikatlarda ne kadar önemli olduğunu gösterir (Köprülü, s. 260). Halvete giren mürid bu mânevî yolculuğunda karşılaştığı zorlukları aşmak ve her belâyı defetmek için şeyhinin himmetini ister. Çünkü himmet onun kılavuzu ve en etkili silâhidir (Necmeddîn-i Dâye, s. 285).

"Dert, üzüntü, kaygı, tasa" anlamına gelen *hemm* kelimesi de (çoğulu *hümûm*) himmet anlamında kullanılmıştır. Serrâc *hemmi* "soyut sır" olarak tarif eder. Bu ise her çeşit meşguliyetten uzaklaşan sâlikin Hakk'a teveccühü olup hiçbir düşünce ve hayal bu teveccühe engel olamaz (el-Lûma', s. 425). Cüneyd-i Bağdâdî, "Hem ile bir an Allah'a yönelmen senin için her şeyden hayırlıdır" demiştir. Tasavvufta büyük önem taşıyan bir hadiste, "Kaygılarını (hümûm) tek bir kaygı ve âhiret tasası haline getiren kişiyi Allah dünya kaygılarından kurtarır" denilmiştir (İbn Mâce, "Muḥaddime", 23, "Zühd", 12). Sâlikin bir tek tasası ve yönelişi olması esastır. Ebû Ali ed-Dekkâk, sâlikin zâhirini ibadetle meşgul eden şeye hem, bâtınını murakabe eden şeye de himmet adını verir. İbn Kayyim'e göre iradenin başlangıcı hem, sonu himmettir (Medâricü's-sâlikîn, III, 3), yani himmet iradenin en güçlü ve mükemmel şeklidir.

Kişinin bayağı şeylere tenezzül etmesine, gözünün en iyide ve en yüksekte olmasına "yüce himmet" (ulüvv-i himmet, himmet-i bülend) denir. Ulüvv-i himmet ilerlemeyi ve yükselmeyi sağlar, insana iyi nitelikler kazandırır, onu zilletten kurtarır. Mutasavvıflara göre insan keremi bol Allah'tan mânevî ve yüce değerler isterken aza kanaat etmemelidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, "hmm" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "hmm" md.; Kâşânî, *İşlâhâtü's-süfiyye*, "himmət" md.; *et-Ta'rifât*, "himmət" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1538; İbn Mâce, "Muḥaddime", 23, "Zühd", 12; Serrâc, *el-Lûma'*, s. 425; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 388, 466; Herevî, *Ṭabakât*, s. 515; a.mlf., *Menâzil*, s. 22; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ'*, s. 663, 665, 755; Baklî, *Şerh-i Şaḥîyyât*, s. 332; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâh*, s. 140; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, II, 693-694; a.mlf., *Fuşûş* (Affî), s. 140, 202; Necmeddîn-i Dâye, *Mirşâdü'l-ibâd* (nşr. M. Emîn Riyâhî), Tahran 1366, s. 285; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, III, 3-6; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1310, II, 28-30; Ankaravî, *Minhâcü'l-fukarâ*, Bulak 1256/1840, s. 121-122; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar* (İstanbul 1919), Ankara 1976, s. 260; M. Asin Placios, *İbn 'Arabî: ḥayâtühü ve mezhebüh* (trc. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1965, s. 196; H. Corbin, *Creative Imagination in the Sûfism of Ibn 'Arabî*, Princeton 1969, s. 222 vd.; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*, İstanbul 1977, s. 161; Ahmed Avni Konuk, *Fusûsü'l-hikem Tercüme ve Şerhi* (haz. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın), İstanbul 1989-90, II, 122; III, 58, 59.

MEHMET DEMİRCİ

HİMMET EFENDİ

(ö. 1095/1684)

Bayramiyye-Şemsiyye tarikatının
Himmetiyye kolunun kurucusu,
mutasavvıf, şair.

Bolu'nun Dökmeci mahallesinde doğdu. Doğum yılı Ayvansarayî'ye göre 1000'dir (1592). Hacı Ali Merdan adlı bir zatın oğludur. 1018 (1609) yılında tahsil için İstanbul'a gitti. Seyyid Yûnus Efendi'nin yanında mülâzım oldu. Medrese tahsilinden sonra 40 akçe ile müderris tayin edildi. Bu yıllarda aslen Halvetî olmakla birlikte Hamzavî kutbu İdrîs-i Muhtefî'ye de mensup olan Bezcizâde Mehmed Muhyiddin Efendi'nin (ö. 1020/1611) halifesi Şeyh Hüseyin Hüsâmeddin Efendi'ye intisap etti. Seyrû sülûkünü tamamlayıp hilâfet aldıktan sonra müderrislikten ayrılarak Bolu'ya döndü. Burada, tarikat silsilesi Akşemseddin'in halifelerinden Hamza Şâmî'ye ulaşan Bayramî-Şemsi şeyhi Bolulu Hacı Ahmed Efendi'ye biat etti. İcâzet alıp İstanbul'a gittiğinde defterdar İbrâhim Efendi'nin Şehremîni Yenibahçe'de kendisi için inşa ettirdiği tekkede Bayramî şeyhi sıfatıyla irşad faaliyetine başladı.

Hüseyin Vassâf'ın anlattığına göre Himmet Efendi, İstanbul'da başında Bayramî taciyla ilk müşşidi Hüsâmeddin Efendi ile karşılaşınca gönlü kırılmasını diye hemen elindeki havluyu dörtgen şeklinde